

УДК 37.091.4.(477) „192/193”

Троїцька Т.С., Литвина Ю.С.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПЕДОЛОГІЇ В УКРАЇНІ В 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. На початку минулого століття вперше дитина стала в центрі педагогічних систем, наука опікувалася тим, як створити відповідні педагогічні умови для забезпечення розвитку її здібностей і можливостей. Ці тенденції оновлення й реформування систем освіти з позицій розвитку дитини передбачали як розвиток, так і деструкцію освіти; відбувалися ці процеси по відношенню до традиційної школи, і проходили з різним ступенем інтенсивності в різних країнах, а на їхніх руїнах вибудовувалися нові парадигми освіти, нові школи, які через зміст і організацію освіти спиралися на розвиток дитини, як активізацію, самоорганізацію, діяльність, саморозвиток, вміння пристосовуватися до життя, до навколишнього середовища.

Найбільш характерною рисою досліджуваного періоду було те, що ідеї розвитку дитини з психологічним обґрунтуванням, відразу ж екстраполювалися на школу. До школи, в освіту, прийшли психологи, фізіологи, медики, які виконували функції педагогів, і почали особисто займатися організаційно-методичним забезпеченням розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перед наукою досліджуваного періоду постали нагальні та важливі завдання щодо зміни теоретико-методологічної основи, зокрема, як пише Ю. Горбенко, „у виробленні основних передумов єдиної педагогічної системи майбутнього, яка б знищила розбіжність між практичною і теоретичною педагогікою і поставила педагогіку на її справжню наукову базу” [2, с. 109].

Теоретико-методологічним аспектам педології присвячені праці С. Болтівця, Ю.Гільбуха, Н.Гонтаровської, Н.Сафонової, О.Сухомлинської в яких доведено, що методологічна концепція розвитку особистості в педології

виникла на основі розуміння біологічного, соціального та духовного чинників розвитку дитини.

Формулювання цілей статті. Метою статі є вивчення та систематизація основних напрямків, тематик та проблем науково-педагогічних досліджень представників педологічної думки, а також обґрунтування доцільності застосування їх теоретичних і практичних досягнень у модернізації сучасної системи освіти й виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку минулого століття педологи не були одностайними щодо визначення напрямків, завдань, об'єкту діяльності, адже „педологія вимагає чіткого діалектичного підходу, тому що тут маємо справу з надзвичайно складними явищами, розвиток яких яскравіше, ніж у інших дисциплінах, іде за законами діалектики” [3, с. 92].

На думку С.Моложавого, „ми маємо спробу розв'язати проблему формування індивіда, що зростає в певних умовах соціального оточення, таким чином, щоб розглядати з одного боку індивіда, як систему біологічну, а з другого боку – як соціальну, при чому індивід, що входить, як соціальна одиниця, до складної системи соціальних взаємовідносин, підлягає одним закономірностям, а індивід, що входить до іншої системи понять біологічних, підлягає іншим закономірностям. Протиставлення цих двох систем становить основну проблему індивіда” [3, с. 92].

Як зауважував О.Залужний, найважливішими проблемами педологічних досліджень можна вважати:

1. проблему соціально-біологічного формування індивіда;
2. проблему типології дитинства на класовій основі з урахуванням біологічних варіацій;
3. проблему підлітка та його роль у реконструктивну добу;
4. проблему колективу як фактора формування індивіда;
5. важке дитинство [3, с. 93].

Педологічна думка України була представлена різноплановими науковими дослідженнями. Завдання, що ставила перед собою педологія, можна систематизувати за видами роботи, а саме: науково-дослідна робота та практична педологічна робота. При цьому слід наголосити, що представники педології вели як науково-теоретичні та експериментальні дослідження із зазначених проблем, так і втілювали педологічні ідеї у педагогічну практику.

Найяскравішими представниками педології вважаються М.Басов, П.Блонський, Л.Виготський, П.Гальперін, А.Залкінд, О.Залужний, А. Запорожець, Г.Костюк, О.Леонт'єв, О.Лурія, Д. Ніколенко, А.Раєвський, І.Соколянський. Ці представники української педологічної школи 20-х – 30-х років ХХ ст. працювали за трьома основними напрямками:

1. рефлексологічний експеримент у вивченні дитинства (засновник видатний рефлексолог В. Протопопов) [10];
2. тяжке та особливо-тяжке дитинство (започаткований І.Соколянським) [11];
3. методика вивчення колективу (обґрунтований О.Залужним) [4].

Аналізуючи роботу багатьох педологічних установ того часу, можна стверджувати, що їхня робота велась як у межах цих зазначених напрямків, так і в більш вузьких специфічних сферах дослідження природи дитини.

Так, змістом роботи Харківського педологічного кабінету була допомога педагогам у дитячих установах та лікарям, що спеціалізуються на педології та лікарській педагогіці. У своєму плані роботи педологічного відділу на 1922 р. було обрано такі наукові теми:

1. соціально-психологічна характеристика сучасної дитини;
2. фізична характеристика сучасної дитини;
3. дослідження екзопсихики та обдарованості сучасної дитини в застосуванні до педагогічної практики;
4. педагогічне дослідження програм, планів та методів роботи;
5. дослідження дитячого колективу та процесу його організації;
6. дослідження психофізичних процесів прослуховування музики;
7. дослідження психофізичних процесів прослуховування казок;
8. психо-фізична реакція дитини при трудових процесах [13].

Отже, педологічні дослідження велися як у рамках загальноприйнятої педагогічної тематики, так і були спрямовані на вирішення конкретних проблем, що виникали у зв'язку з певними обставинами педагогічного, політичного та соціально-економічного характеру.

Слід зазначити, що основні погляди на дитину у педологічній думці України також розвивались у цей період у двох напрямках: перший – орієнтований на педологію в її класичному на той час розумінні, тобто на біологію та фізіологію. Яскравим представником цього напрямку був Я.Чепіга [12]. У своїх пошуках він покладався на Дж. Болдуїна, відомого прибічника поєднання еволюційно-біологічного розвитку дитини з культурно-історичним, що співвідносив дитячу психіку з розвитком суспільних форм та явищ.

Отже, перший напрям, яскраво представлений Я.Чепігою, відображав головну тенденцію розвитку педології початку 20-х років – еволюційно-біологічне пояснення, доповнене культурно-історичним підходом до становлення, розвитку і формування дитини.

Важливим є те, що на початку 20-х років розвивався й інший напрям педагогіки – педоцентричний, що своїм корінням сягає загального контексту світової педагогіки кінця XIX – початку XX ст. Його яскравий представник – Я.Мамонтов – писав: „Право дитини на вільний розвій, незалежний від наших індивідуальних та соціальних ідеалів, є наслідком історичного розвою педагогічних ідей і кінцевим висновком довгих педагогічних шукань. Зміст цього права полягає в тому, що процес виховання повинен бути, насамперед, натуральним життєвим процесом дитини” [9, с. 37].

Як і багато педагогів того часу, Я.Мамонтов був прихильником ідей педоцентризму, що в цілому співпадало з головним напрямом діяльності офіційних органів освіти, всією державною шкільною політикою.

Саме на основі цієї концепції, де дитина вважалася центром побудови всього навчально-виховного процесу, і почала розвиватися педологія. Ось як

писав про це в 1931 р. відомий педагог О.Залужний: „В основі обох названих напрямів фактично лежать одні і ті ж ідеї. І напрям ідеалістичний, і напрям „біологізаторський” у своїй основі спирається на вчення про інстинкти дитини. Різниця полягає лише в тому, що одні автори ці інстинкти ідеалізують, а інші – вважають, що принаймні деякі з цих інстинктів треба знищити або змінити” [7, с. 70-71].

Беручи до уваги, що педагогічні системи представників теорії вільного виховання кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. належать до творчого типу, оскільки вони орієнтуються на забезпечення зовнішньої свободи у виховному процесі й водночас стимуляцію активності вихованців, то можна з упевненістю стверджувати, що саме педологи належали до цього творчого типу, адже у своїх концепціях навчання й виховання вони обґрунтовували та широко застосовували основні принципи вільного виховання.

Щодо організації практичної педологічної роботи, то вона проводилася за такими напрямками:

- 1) вивчення школярів у школі з метою поліпшення навчально-виховного процесу;
- 2) приділення особливої уваги роботі з „важкими дітьми” та профілактиці проблем, що виникають під час роботи з ними;
- 3) поширення знань з педології серед педагогів, піонерських ватажків;
- 4) профорієнтаційна робота.

Безпосередню педологічну роботу з дітьми та вчителями проводили шкільні педологи. На початку 30-х років більшість дослідних, зразкових шкіл мали у своєму штаті шкільних педологів, які проводили ретельні обстеження дитячого розвитку, застосовуючи стандарти зросту, ваги, індексів для кожного віку дітей. В.Курило зазначав, що „стандарти охоплювали параметри фізичного розвитку і спиралися на середньостатистичні величини, притаманні певному віку дитини. Проте навіть таке просте зіставлення було корисним тим, що допомагало своєчасно звернути увагу на відставання дитини у своєму розвитку від однолітків чи навпаки – на прискорений темп, інші індивідуальні особливості” [8, с. 201].

Так, врахування індивідуальних фізіологічних, розумових, психологічних особливостей дітей дозволяло комплектувати класи за рівнем підготовки до навчання. Надавалася допомога вчителям у вигляді консультацій щодо планування навчального процесу, зокрема вивчення обсягу та посильності домашніх завдань, з’ясування причин неуспішності у дітей та розробка заходів з їх усунення, аналіз окремих фрагментів уроку щодо відповідності організації, змісту, методів роботи індивідуальним особливостям дітей, допомога у налагодженні сприятливої атмосфери в класі або групі.

Отже, цінним у педологів для сучасної педагогічної науки було поєднання пошуково-дослідницької роботи з практичною діяльністю, навіть незважаючи на біологічний нахил, цей факт не зменшує значущості проведених педологічних досліджень.

Проводячи педологічне дослідження, слід звертати увагу на інші чинники, що впливають на успішність навчання. Так, О.Залужний стверджував,

що не тільки від учителя, а й через співробітництво у дитячому колективі формуються знання, вміння й навички школярів. Звідси, вивчення процесу отримання знань, умінь та навичок потрібно проводити тільки у дитячому колективі, не виключаючи можливості проведення індивідуального експерименту [5]. Метод навчання також має велике значення. „Збільшення, або зменшення індивідуальних диференцій у процесі навчання може залежати і від методу цього навчання. В той час, коли одна метода на певній стадії розвитку певної функції сприяє збільшенню, інша – навпаки, сприяє зменшенню індивідуальних диференцій” [6, с. 14].

Провівши ретельні дослідження з цього питання, О.Залужний зробив такі загальні висновки:

1. В умовах навчання за однією й тією ж метою не всі діти набувають знання однаковою швидкістю.

2. Як найкраща частина групи, так і найгірша (діти, що йдуть найповільнішою швидкістю), не зберігають цього темпу назавжди – на певній стадії розвитку даної функції ті, що йшли найповільніше, обганяють у темпі тих, що йшли найшвидше, і тому починають їх доганяти.

3. Індивідуальні диференції в певному колективі, щодо однієї якоїсь функції постійно, але закономірно змінюються.

4. Загальна тенденція цих змін виявляється в тому, що на нижчих щаблях розвитку даної функції індивідуальні диференції збільшуються, а на вищих щаблях там, де найкращі учні починають наближатися до вищої межі цієї функції, індивідуальні диференції починають зменшуватися.

5. Коефіцієнти кореляції між балами початку навчального року й балами кінця цього року завжди досить великі [6, с. 21].

Це дає можливість педагогові відстежити певні зміни або досягнення учня протягом довгого проміжку часу та внести певні корекції у процес розвитку дитини.

Спеціалісти у сфері педології брали участь у загальній організації навчально-виховного процесу в освітньому закладі (проведення консультацій для вчителів та працівників освіти щодо організації їх роботи, зокрема питання розробки розкладу занять, правил внутрішнього розпорядку, загального режиму, надання допомоги в організації робочих місць, лабораторій, майстерень). Стосовно планування позашкільних заходів та допомоги дитячим організаціям, цей вид роботи здійснювався ними з урахуванням особливостей відповідної вікової групи, оточення, а також індивідуальних особливостей дітей.

Слід зауважити, що на межі 20-х – 30-х років закладаються „нові теоретичні передумови щодо розвитку шкільної педологічної служби. До цього часу у педології долаються поведінкові та біологічні установки у вивченні дитини, розробляються нові концепції її розвитку, побудовані на ідеях суспільно-політичної обумовленості вищих психічних функцій, зв'язку навчання і розвитку, – зазначає В.Баранов. – Так, П.Блонський, Л. Виготський та інші теоретики педології безпосередньо звертаються до проблем дитячої та педагогічної психології, багато займаються дослідженнями вищих психічних

процесів, вбачаючи в цьому важливий резерв покращення якості педологічних досліджень” [1, с. 111].

Висновки. Отже, педологія як наука про освіту й виховання своїми теоретичними розробками, спрямованими на пошук як нових методів вивчення дитини, так і на наукове обґрунтування процесу навчання й виховання з біологічної та психологічної сторін, результатом чого стала шкільна педологічна служба, своєю задачею поставила спостереження за розвитком учнів у процесі їх навчання і виховання, впровадження та широкомасштабне застосування тестування у педагогічній практиці, проведення діагностування розумового розвитку дитини.

На міцний зв’язок наукових досліджень педологів з практикою вказує той факт, що педологічні дослідження велися переважно в системі освіти, в якій працювали шкільні педологи, функціонували спеціальні кабінети та консультації, а також проводилася робота з дітьми, що мали певні відхилення. Саме педологія глибоко проникла до основних сфер соціального життя та мала значний вплив на підростаюче покоління в практичній сфері. Тому вивчення досвіду педології 20-30-х рр. ХХ століття являє собою не тільки науковий, а й практичний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов В.Ф. Педологическая служба в советской школе 20-х – 30-х гг. ХХ ст. / В.Ф.Баранов // Вопросы психологии. – 1991. – №4. – С. 100-112.
2. Горбенко Ю.П. В боротьбі за педагогіку / Ю.П.Горбенко // УВЕПР. – 1928. – №4 (11). – С. 107-136.
3. Доповідь тов. Залужного на пленумі ін-ту педагогіки 13.III – 30 р. / Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1930. – Вип. 5.– Харків. – С.92-96.
4. Залкинд А.Б. Основные исследовательские педологические учреждения в СССР и направления в их работе / А.Б.Залкинд // Научно-исследовательская работа. – С. 323-331.
5. Залужный А.С. Задача изучения детского коллектива / А.С.Залужный // Детский коллектив и методы его изучения. – Л., 1973. – 146 с.
6. Залужний О.С. Індивідуальні диференції в шкільних робочих колективах/ О.С.Залужний // УВЕПР. – 1927. – №1 (4). – С. 9-22.
7. Залужний О. Педологія на Україні після Жовтня / О.Залужний // Комуністична освіта. – 1932. – №10. – С.69-84.
8. Курило В.С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону ХХ століття: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Курило Віталій Семенович. – Луганськ, 2002. – 507 с.
9. Мамонтов Я. Право держави і право дитини з приводу „Декларації Наркомосвіти УРСР про соціальне виховання дітей” / Я.Мамонтов // Соціальне виховання. – 1922. – №1. – С. 34-42.
10. Протопопов В. Проблема утворення науки про поведінку / В. Протопопов // УВЕПР. – 1928. – №1 (18). – С. 189-195.
11. Соколянський І. На педагогічні теми / І.Соколянський // Вільна Українська Школа. – 1917. – №1. – С. 14-18.

12. Чепіга Я. Єдиний план-метод соціального виховання / Я.Чепіга // Соціальне виховання. – 1922. – №1. – С. 6-14.
13. ЦДАВО України, фонд 166, оп. 3, справа 347.

АНОТАЦІЯ

Троїцька Т.С., Литвина Ю.С. Організація науково-педагогічних досліджень у педології в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття. У статті розглянуто та систематизовано основні напрямки, тематики та проблеми науково-педагогічних досліджень педологічної думки 20-30-х років ХХ століття, проаналізовано організацію практичної педологічної роботи та наведено деякі приклади роботи шкільних педологів, а також доведено доцільність застосування теоретичних і практичних досягнень педології у модернізації сучасної системи освіти й виховання.

Ключові слова: біологізаторський напрям, діалектичний підхід, ідеалістичний напрям, індивідуальні диференції, педологічна думка, педоцентризм, рефлексологічний експеримент, тяжке дитинство.

АННОТАЦИЯ

Троїцкая Т.С., Литвина Ю.С. Организация научно-педагогических исследований в педологии в Украине в 20-30-е годы ХХ века. В статье рассмотрены и систематизированы основные направления, тематики и проблемы научно-педагогических исследований педологической мысли 20-30-х годов ХХ столетия, проанализирована организация практической педологической работы и приведены некоторые примеры работы школьных педологов, а также доказана целесообразность применения теоретических и практических достижений педологии в модернизации современной системы образования и воспитания.

Ключевые слова: биологизаторское направление, диалектический подход, идеалистическое направление, индивидуальные дифференции, педологическая мысль, педоцентризм, рефлексологический эксперимент, трудное детство.

SUMMARY

Troitskaya T.S., Lytvyna Y.S. Organization of scientific and pedagogical researches in pedology in Ukraine in the 20-30s of the twentieth century. The main trends, subjects and problems of scientific-pedagogical thought of 20-30-years of the XX century have been considered and systematized, the practical pedological work organization has been analyzed and some examples of school teacher's work have been shown and also the reasonability of pedology theoretical and practical achievements application in the modernization of modern educational and upbringing system has been proved.

Key words: biologizing trend, dialectical approach, idealistic trend, individual differentia, pedological thought, pedocentrism, reflexological experiment, hard childhood.